

Снимка: Йосиф Аструков

Божана Филипова

Гори ли логиката с огъня на Хераклит, с Огъня на метаморфозата, на алтерацията¹?

Въображението на логиката

Във въведението на лекциите по логика, записани от Йеше, Кант подразделя логиката на аналитика и диалектика. „Аналитиката открива чрез разлагане всички действия на разума, които ние извършваме при мисленето изобщо. Значи тя е аналитика на разсъдъчната и разумната форма и с право се нарича също така логика на истината, понеже съдържа необходимите правила на всяка (формална) истина, без която нашето познание, независимо от обектите, само по себе си, е неистинна. Значи тя не е нищо повече от един канон за деюдикацията (на формалната правилност на нашето познание)“². Малко по-нататък в същото съчинение диалектиката е определена на пръв поглед редуктивно през регулативната, критическа функция, която трябва да осъществи, т.е. „съдържа признаците и правилата, според които бихме могли да познаваме, че нещо не съответства на формалните критерии на истината, макар да изглежда, че тъкмо то съответства. Тя разбулва логиката на илюзията (*ars sophistica, disputatoria*), която произтича от простата злоупотреба с аналитиката, доколкото илюзията за едно истинно познание се съставя само според чистата логическа форма“³. В „Критика на чистия разум“, трансценденталната логика повтаря подразделянето на трансцендентална аналитика и трансцендентална диалектика, но съдържанието на понятието „диалектика“ е разтворено чрез проследяването на трансценденталната диалектическа операция в рамките на антиномиите.⁴ Именно динамиката на диалектиката представя, осъществява трансценденталния обрат и иманентно-перформативно изследва на мисленето такова каквото то *е* и каквото е *възможно* да бъде, според свръхкритическата теза на Боян Манчев. „Законът, модалната максима, е висша изява на свободата(...) Задачата на дълга е да даде тяло на свободата, да я въплъти. Оттам и опитът за нейното преодоляване, което неласно, но мощно преформатира романтичeskото и Хегеловото възраждане на диалектиката, а именно – разтварянето на възможността за един *превъзможващ синтез*: за произвеждането на *третото*. В случая *третото*, тоест удоволствието или съждението, трябва да удържи едновременната възможност на необходимост и свобода отвъд разрива – с други думи, да удържи едновременната възможност на свят и субект. Неслучайно *третото*

¹ Понятието „алтерация“ дължа на Боян Манчев („L’altération du monde: Pour une esthétique radicale“ (Paris: La Focide, 2009). Огънят тук, въдъхновение на Хераклит, както и следващите употреби на Манчев *Облаци. Философия на свободното тяло*, София: Метеор, 2017 и *Новият Атанор: начала на философската фантастика*, София: Метеор, 2019.

² Кант, Имануел. *Лекции по логика*, прев. Димитър Денков, София: Изток-Запад, 2017, с. 56.

³ Пак там, с. 57.

⁴ Кант, Имануел. *Критика на чистия разум*, прев. Цеко Торбов, София: Марин Дринов, 2013.

– включително Третата критика – идва след другите две: *третото*, изведено като едновременно свързващ и конститутивен елемент, логично идва последно в архитектурниката на системата: то е обусловената от разрива необходимост от превъзможващ синтез. Кант съзнава необходимия характер на трихотомията, която е много повече от гормален логически принцип на семантичната композиция на критическия корпус. (...) Съответно, на свой ред, *третото* се разпада на два термина, така както рефлектиращата способност се разделя на телеологическа и естетическа способност за съждение. Последното ще се основава на *субективна* (репрезентация на) целесъобразност, през която ще се осъществява *вдигащото завръщане* в антитезата, тоест в царството на свободата, на желанието / волята: така превъзможването ни завръща на ново равнище на отношението между теоретичен и практически разум, между знание и желание, между необходимост и свобода. То води към „крайната цел“ – свободата-закон. Това именно е новото, да го наречем „крайно“ трето, третото, резултат на превъзможващия синтез.“⁵

Трансценденталната логика пресича границата на формалната логика, която се базира, съвсем бегло, съвсем накратко, с всички рискове от това, още от Аристотел, върху анализа на природата (*φύσις*) и чиято задача е формирането на епистемата в синхрон със същността (*οὐσία*).⁶ Модерната философия, в частност философията на Кант, изследва възможностите на познанието отвъд и автономно спрямо (авто)стабилността на същността (*οὐσία*), която е за Аристотел *ἀρχή*-то на знанието-необходимост. Ако Аристотел цели да изведе в светлината на рефлексивната мисъл природата на процеса на схващане на истината, който нарича епистема, като редуцира и разрешава процеса в неговото единство във финалния конститутивен момент, Кант се освобождава именно от конститутивната основа на същността (*οὐσία*)⁷, разтваря концептуалния обем

⁵ Боян Манчев, *Свобода въпреки всичко. Свръхкритика и модална онтология*. Том 1, София: Метеор, 2021, с. 228-229.

⁶ Предложените тук тези върху Аристотел, които със сигурност заслужават далеч по-обстоен поглед и внимание, базирам върху наблюденията на Франсис О’Фарел. Francis O’Farrel “Aristotle’s, Kant’s and Hegel’s Logic: Part I. The Logic of Aristotle and of Kant“, *Gregorianum*, 3/1973.

⁷ По отношение на гръцката категория се опитвам отблизо да следвам предговора на Димка Гичева-Гочева към новия превод на „Метафизика“ на Аристотел: „...съществително от женски род, което съвсем разгърнато може да се преведе като „онази действителност и онова реално съществуващо битие, което е било, което е налично и съществуващо сега, и което ще бъде и занаяпред. Във всекидневния език от класическата епоха тази дума е имала множество практически, конкретни значения: нива, земя, имот, имане, имущество, налични средства, стоки и продукти, хранителни запаси. (...) [При Платон] Наред с думите „ейдос“, „идея“, „форма“, „монада“ и изрази „съществуващото само чрез себе си“, думата οὐσία е основното наименование, обозначаващо действително съществуващите неща – вечните, неизменни, безтелесни, умопостижими същности, които са образци за съществуването на нещата тук. (...) [При Аристотел] Същината е онтологически синоним на ейдоса, но не на онзи ейдос-вид, който постепенно се вижда като форма-очертание-структура и вътрешна подрегеност на нещото, а като ейдосът, за който има питане и (по)знание. Същината е онова, което трябва да бъде познато, за да има истинско (по)знание, а не случаен набор от впечатления за несъществуващите му качества. Същината е определяемото, което трябва да бъде определено, за да се получи истинско определение, а не неангажиращо приказване за нещото“. – Димка Гичева-Гочева „Какво е „Метафизиката“ на Аристотел?“, Аристотел, Метафизика, I-III и X-XIV. Прев. Н. Гочев, София: Дива 2007, с. 13-20.

на аналитичната логическа операция, т.е. дестабилизира нейната стабилизираща процедура и поставя въпроса за прехода от логическата стабилност към разтварящия се от границата на възможното зев, преобръщайки хода на мисълта откъм неговите ефекти и възможностите, които се представят или са необходими. Условията на трансценденталния преход ще се разтварят от фронта на невъобразимото⁸. Ключовият въпрос, към който се устремява трансценденталната диалектика, е въпросът за валидността (какво е необходимо да бъде вярно?) и възможността на необходимите възможности (не какво е възможно, а какво в невъможното е необходимо да бъде възможно, или, с други думи, произвеждането на възможности). Трансценденталната логика, но защо не заедно с нея и логиката въобще, изследва условията на възможност.

Каква е ролята на въображението в трансценденталната диалектика на Кант, демонстрираща своето логическо развитие контраафективно и автономно от афектите и репрезентациите, формирани на базата на сетивни данни? Как въображението на трансценденталната диалектика се освобождава от опасността на трансценденталната илюзия и амфиболията на чистите понятия, за да бъде репрезентация и иманентна сила на самата динамика на диалектиката? Въображението ли е силата, която играе ключовата роля в синаптичния преход отвъд възможностите на познатите закони (на логиката), трансформирайки нейната среда и реалност, в развитието на синтетичната сила, с която се осъществява трансформацията в критическата операция, философското действие, с което се превръща условието в безусловност, необходимостта – в свобода, немислимото – в ново условие? Или, напротив, въображението е другото на логиката? Другото, или тайната на философията? С думите на Боян Манчев:

„Модалонтологията в този смисъл е скритото тайно изкуство, което работи в дълбините на критическия проект неосъзнато, т.е. *това е един вид самата способност за въображение на критиката*. И така, модалностите, модо-онтологическата им текстура, са, така да се каже, самата *способност за въображение на критиката*. Те са *въображението на критиката*, което ние стимулираме продуктивно по отношение на *нейния конститутивен порядък*. *Този конститутивен регистър обаче не трябва да е „нелегитимният“, „фантастичен“ регистър, който е отхвърлен у Кант*, а е един надскачащ го съобразно изискването на критиката *хипертетичен порядък*“⁹ (курсив мой, Б. Ф.).

Въображението, а с него и невъобразимото, в свръхкритическата мисъл заедно с Кант се оказва тъканта на критиката и следователно материята на нейните процедури, аналитични и диалектически, динамиката на логиката на антиномиите и трансценденталния преход. Това разкритие на Боян Манчев проявява възможността да се види модалната онтология и динамиката на модалните категории като конституиращи самата възбразителна динамика на критическите операции. Ако можем да изведем такъв паралел, с руска на заскобяването, изглежда възможно да мислим разкритите логически закони като Аристотеловото построение, което е задача на логиката, но което не изключва тази логика да е от Хераклитов тип – огнено, динамично, горящо единство. Дори тя представя своята граница, отвъд която разкритите „логически“ инструменти не проникват: немислимото, невъобразимото. Необходимо е следователно трансформация и трансгресия на логиката, която очертава останалите модалности *възможността, необходимостта и желанието*. Всички те са модалности на въображението, а не можем ли да видим самото въображение като модалност, в която се развиват тези три модалности на възможното? Невъобразимата логика, чисто въображение е логиката на трансценденталната рефлексия, на философския експеримент на чистата свобода.

Изискването на свободата се полага симетрично в трансценденталния преход и в отношението действителност – възможност, като тук се разкриват едновременно две възможности: едната трансгресивна – когато разумът трябва да отиде в пространства, недостъпни за него; втората, инклузивна: когато разумът разкрива невъобразимото като структурен или конституиращ елемент на „действителността“, горяща с Хераклитовия огън на желанието между възможност, актуалност и необходимост. Въображението трансформира самата реалност, а с нея и законите на логиката, по-конкретно логическите конектори, насищайки с разриви и множественост от възможности нейната материя. Материята на реалността е въображението. Въображението удържа именно мрака и скоростта на тази множаща се, имплодираща и ексцедираща същност на постоянната динамика. Вместо линейното логическо подреждане, характерно за формалната логика, трансценденталната диалектика на Кант се устремява към неясното, мрачно интензивно пространство-време на трансценденталния преход (а по-късно вероятно и Хегеловата, въдъхновена от Хераклит спекулативна диалектическа операция), който изглежда като скок и неопределимо трансформира началните условия на логиката

⁸ Вж. Боян Манчев, *Невъобразимото*, София: Издателство на Нов български университет, 2003, с. 212-213; 216; 218.

⁹ Боян Манчев, *Свобода въпреки всичко. Свръхкритика и модална онтология*. Том 1, София: Метеор, 2021, с. 120.

така, без да излиза извън нейните закони, но едновременно с това като ги пресича, че връща модалния вектор от невъобразимото към възможното. Диалектическата логика изследва възможностите на Хаоса и Огъня, на Апейрон, на Свободата.

Ако логическият аргумент създава определена рефлексивно-онтологическа среда, а неговите елементи/понятия формират (не)определено множество от възможности, неизвестни и нерешимости, тяхната динамика (сблъсък, катастрофа) кристализира все по-ясно пред себе си границата, фронта и неговото пространствено разрастване. Доколко е възможно проектирането на възможностите откъм материята на самия логически аргумент отвъд конкретната форма на неговите структурни единици? Алтерацията на формата зависи ли от тях? Тяхна функция ли е? Доколкото това е така, всяка алтерация би била сингуларна и ние не можем да пренебрегнем уникалността на всяка една възможна алтерация на материя. Тук именно започва контрафиналното обръщане на представата за логика: ако логиката се абстрахира от материята на логическите единици, как би могла да влезе в „индивидуалния“ облик на алтерацията, в която именно се осъществява производството на възможности? Ако материята на елементите (а тя би могла да е понятия, субстанции и т.н., несубстанциална субстанциалност) детерминира логическия ход, веднага е необходимо да се усъмним във възможността да „произведе“, т.е. да яви потенцици, ако не е силата на Разума (на гения), който е във възможност да го направи. Динамизирането на материята на понятията едва ли би могло да се случи чисто логически, т.е. автономно от материята на елементите, т.е. независимо от афективния или перцептивния им хоризонт, защото именно там се определят параметрите на възможностите, които ще се съдържат във всеки един от тях и съответно ще определят движението на логическия вектор. Но той едва ли може да се актуализира независимо от мислещия субект. Дали тогава тази трансформационистка роля може да бъде само негова? Има ли природата рефлексивност, такава мислеща инстанция в себе си? Противоречието отваря не само нови дъги от потенциалности, но всъщност разгъва самата линейност на логическия вектор в пространството – логическо и онто-логическо – на основата на възможните параметри, с което обаче се осъществява преход между две абстрактни среди, като проследява възможността за паралелно развитие на пространствени структури и тяхната символична, фигурална, митическа коекзистентност, косубстанциалност, хипотетичното им пресичане или въгване една в друга. Чужда ли е фантастиката на логиката, или е нейна свръхформа, нейната невъможна конкретизация, невъзможно застиване?: вечният Огън на модалната онтология. Вероятно е възможно да си представим трансценденталния преход в немислимото като противоцелесъобразен обрат, освен като параболичен двупланов преход между потенциалност и актуалност. Всяка точка от това дъгообразно или експоненциално движение може да отклони, пречупи или преобърне хода на логическата крива, доколкото всеки един момент/сегмент време може да бъде носител едновременно на няколко вида динамика/кванти смисъл, които да преобразуват единния поток на логическия преход в множество от потенциални криви, развиващи се пространствено, чиито семантични и смислови пресичания да се разпластяват пространствено, огъвайки координатите на мисълта, в интензивността, максималната потенциалност на нейното осъществяване, на разлива на потока на огъня-живот. Именно свободните, „случайните“ съвпадания, най-напред точки, а по-сетне кластери или системи от възможности, в които въображението извежда разума, могат да създадат съответствие във и със действителността и репрезентацията в синтетичното съждение. Ако те не са трансцендентална илюзия, което е необходимо да се проверява критически, те могат да бъдат фикции, които разкриват възможностите на разума. Въобразяването на възможности няма изчерпаема конкретизация или конкретно-актуално логическо решение, защото предполага комплексна актуалност, едновременността на множество действащи възможности. Работата на разума в случая е аналитичното разпределение, което може да разкрие какви логически операции регулират комплекса на синтетичното съждение, т.е. става възможно да се отговори на въпроса кое (или какви елементи) регулира и организира единството на синтетичното множество и отпук нататък да направи трансформативния избор на максимума потенциалност, който произвежда нов комплексен синтез в действителността и поражда система от логически/онтоструктури. Разбира се, това непонятизируемо производство на възможности-кванти е по силата на действието на гения, който единствен въплъщава титаничната сила, съответна на космическото възвишено, която е едновременно парадоксално фината микропрецизност на генетичната материя на света.

Логика на въображението

Новалис съотнася понятията „логика“ и „фантастика“ сякаш в модела на една Кантова антиномия: фундаменталното противопоставяне на логика и фантастика и съответно – на критика и естетика – се развива по посока към непонятното, но императивно идващо откъм бъдещето необходимо решение: Новалис заявява, сякаш за да

противостои на възможността за диалектически синтез, овладяя от фантастичен устрем: „Ако имахме фантастика, както имаме логика, щеше да е намерено изкуството да се изнамира“ (фрагмент 1092¹⁰) и по-нататък, „Не са ли основните закони на фантазията противоположни, а не обратни, на логиката?“ (фрагмент 1187¹¹). Точно формулировката „противоположни, а не обратни“ разкрива фундамента на Кантовата (а не на Хегеловата) трансцендентална логика, която ще се изяви във формата на антиномия и ще позволи трансценденталния преход и обрат, отбарящ пътя към логиката на въображението. Идеята за противопоставяне, разбира се, разкрива възможността за трансцендентално решение, т.е. за опит в непонятното: да се измерят законите на фантазията, да се укаже във фантастичната творба строга логическа структура, така както фантазията, структурираща свободното, асоциативното, случайното, произволното, индивидуалното, се оказва свръхрационална свобода, издигната в принцип, в императив. Възможно ли е да се измери изкуството да се изнамира, като се разкрие рекурсивният логически характер в динамичния комплекс на фантазията? Ако фантазията е самата логика на логиката, то логиката ли е интегралът на (онто)логическата революция на поъезиса, на пойетическия геном? „Философът и творецът действат органически: свободно свързват всичко посредством една чиста идея и го разделят според една чиста идея“ (фрагмент 1095¹²). Но как действат аналитичната и синтетичната сила в прословутите органични метафори на романтизма? Ако се върнем към автопойетичното цвете на Пол де Ман, ще видим особената комплементарност на двете в биологичното развитие, свързана с процесите на разделяне и разпределение на възможностите на интегралните елементи, като всеки от тях съдържа в себе си синтетично автономно развитие, при което остава свързан с общото цяло и автономен носител на цялата комплексна синтетична сила. Тя от своя страна се явява в последна сметка връх в експонентата на това развитие, който трансформира първоначалните активни потенцици така, че изявяват напълно „нови“, може би противоположни, а всъщност го този момент потенциални възможности. Един възможен паралел с пространно разгърнатата от Боян Манчев рефлексия около понятието „дезорганизация“ и производство на (критически) органи¹³ би могла да бъде развита, но не и тук, в рамките на този кратък текст. В перспективата на „Свобода въпреки всичко“ е необходимо да се държи вниманието върху възможния паралел между природна каузалност и свобода. Т.е. природна каузалност или нейната трансформация, природна свобода, освобождаване на природата, е разцъфването на цветето? Коя е точката на произвол, освобождаването в така очертаната ясна (и недостатъчна) (органо)логическа схема? Аналитичният момент на разграничение между органична поезия и трансцендентална поезия изисква разпадането на съответствието между трансцендентална свобода и природна свобода. „Поезията е част от философската техника“ (фрагмент 1201)¹⁴. Това е случайната, свободна асоциация, която осъществява абсолютния, необикновен синтез, наречен чудо, синтез или необикновена експлозия на неоткрити възможности, освобождаване от баналността (и логиката) на връзките. 1273-ти фрагмент¹⁵ продължава тази линия на описание на поезията като част от философската техника, фаворизирала случайното, *индивидуалното* в акта на поетически произвол. Случайността е обаче необходимост, тя съвсем не е случайна, тя е безусловна: тя е онова, което извежда, явява индивидуацията, което разпръсва апейронично в хетерогенно множество случайности, безкрайност от случайности. Проникват ли те чудоейно в сетивата на природата? Новалис заявява: „Колкото по-голям е поетът, толкова повече свобода той си позволява, толкова повече той е философ“ (фрагмент 1273). Понятията за произвол, анархия, разумен Хаос, чудо и фантастика се полагат в една синтагматична редица. Произволът и пойетическата анархия усилят, а не разрушават строгата логическа форма, превръщайки я в живителен дух, див устрем, чрез който способността за мислене прехвърля пропастта отвъд себе си, из-от-себе си, изявява хаосондната структура на разума, разума на Хаос. Див устрем и чиста активна динамика на въображението, което е колкото безгранична воля, толкова про-из-вол: из-от волята, воля от произхода, волята на живия Хераклитов Огън.

¹⁰ Новалис, „Фрагменти“ – *Естетика на немския романтизъм, Исак Паси* (съст.), прев. Харитина Костова-Добрева, София: Наука и изкуство, 1984, с. 302-303.

¹¹ Пак там, с. 319.

¹² Пак там, с. 303-305.

¹³ Боян Манчев, „Въображение и дезорганизация. За една философска фантастика“ – *Пирон*, бр. 7/2014 <https://piron.culturecenter-su.org/въображение-и-дезорганизация>

¹⁴ Новалис, „Фрагменти“ – *Естетика на немския романтизъм*, с. 321.

¹⁵ Пак там, с. 336-337.

Снимка: Йосиф Аструков

Ето затова Ерос, силата на произхода на Хераклитовия огън, гори в пламтящата рефлексия. Ето затова Хегел определя понятието през интуицията. Ето тук логиката е онто-логия, живот. Можем ли да преобърнем, да изведем закона на логиката в рамките на динамиката на фантазията, така както предполагаме фантастичното ядро, двигател на (противо) целесъобразността и финалното освобождаване на логиката? Ако трансценденталната логика трансформира света със силата на фантазията, доколко е възможна една антиномия: изхождаме, подобно на Кант, от противоположното твърдение: фантазията няма нищо общо с логиката, защото се развива по закона на свободата, на рефракцията на всяка логосинтазма, формула, принцип, закон; защото фантазията е анархия, Хаос, свобода? Допускаме, че съществува в операцията на трансценденталната логика, в трансценденталния преход прогресията на една определена идея, която свързва скокообразно, синаптично според формата на чистия принцип на индивидуацията – произволно, анархично, свободно – съществуващите параметри на мисловната материя, на условията на формата на мисълта. Това е именно актуализацията на сингуларното решение на гения, блясъкът на правилото на изкуството, абсолютът на свободна идея-енергия-материя, която се развива и разпростира, без да бъде схваната в принцип, във формула или функция, но чийто ефект е безграничната свобода. Логиката напразно би се опитвала да навлезе в пространството на този свободен поъезис. Ако фантазията няма нищо общо с принципите на логиката, то тя не би могла да осъществи своя хетерогенен синтез дори и когато образите се полагат един след друг. Те биха били само фрагменти, само елементи. Отношението им отново би било чисто съполагане или противопологане, но би ли било динамично, вероятно не било амбивалентно, колебливо, комплексно, спонтанно, но би ли било прогресивно, би ли притежавало тяга, целесъобразна или противоцелесъобразна? Ако допуснем възможността фантазията да се развива пространствено, в образи, тя не би била мислима в динамиката на трансформацията и особено не би била представима като трансформация на пространството във време – един от същностите аспекти на романтическото (а и не само) мислене за въображението. Трансформацията на пространството във времеви поток, вектор обозначава преди всичко организация, целесъобразяване и противоцелесъобразяване на пространствено развиващите се параметри на образите, селекцията и комбинацията им и една мета-фантазия, която трансформира, свободно организира, но вече на втора степен, в трансценденталното пространство, посоките на трансценденталния времеви поток. Въвеждането на началните елементи, параметри или образи на фантазията във времето, както и самият акт на селекция са възможни във времето (за разлика от разума, който трансцендира времето) с оглед на една невъобразима (от гледна точка на въображението) целесъобразност, а именно устрема на трансценденталната абсолютна идея. Логиката и разумът трансцендира трансценденталния естетически характер на фантастичното време-пространство. Свръхрационалност и логика на една абсолютна свобода прозират, преминават като невидима мълния в облачната множественост и форми на въображението¹⁶, изплъзваща се от всяка логика, от всяко очакване, от всяка мислима реалност, те са самата тази реалност. Трансценденталната логика и необходимата абсолютна трансцендентална идея са тягата на фантастичния императив, на необходимия свят на въображението. Пулсът на необходимия свят на въображението е чистият Разум. Разум = Поъезис. Ето защо логиката е онто-пойетична.

¹⁶ Боян Манчев, *Облаци. Философия на свободното тяло*, София: Метеор, 2017.